

С.Т. Федорова

Айыыытын алгыынан

Тамалакан

2020

Төрөөбүт күннүнэн /Хомуйан онордо: С.Т. Федорова, 1 № - дээх “Ньургунун”оҕо садын иитээччитэ, Үөһээ Бүлүү, 2013. – с.

Көмөлөһөөччүлэр: Суханова А.Я. , Тамалакан орто оскуолатын төрүт культура учуутала, Отличник образования Р.С. /Я/ – Үөһээ Бүлүү, 2013.

Захарова Л. А., 1 № - дээх “Ньургунун”оҕо садын иитээччитэ, Отличник образования Р.С. /Я/ – Үөһээ Бүлүү, 2013

Төрөппүккэ уонна иитээччигэ аналаах хомуурунньукка оҕо төрөөбүт күнүгэр, ыйыгар, сылыгар бэлиэлэр быһаарыылара, ыйдарынан оҕолор сахалыы ааттара, өбүгэлэрбит оонньууларыттан, бэлэмнэнии бөлөх оҕолоругар аналлаах сценарий уонна төрөппүттэргэ аналлаах сыһыарылар киирдилэр.

Күндү төрөппүттэр, иитээччилэр!

Бу көмө хомуурунньук оскуола иннинээби саастаах о5олорго төрөөбүт күнү бэлиэтииргэ төрөппүккэ уонна детсад иитээччитигэр анаан оноһулунна

О5о төрөөбүт кэмэ кини оло5ор быһаччы улахан суолталаах. Ол курдук кини майгыта – сигилитэ бэйэтин инники дьылбатыгар улахан оруолу ыларын быһыытынан о5о төрөөбүт күнүгэр кыра саабыттан бол5омто уурар наада.

Ону тэнэ киби аатыттан майгыта - сигилитэ тутулуктаах буоларын билэ улаатыахтаахтар. Ол иһин төрөөбүт күнү бэлиэтээһини о5о кыра сааһыттан уратытык ыытыахха сөп. Үөһээ Бүлүү 1 № - дээх “Ньургунун” о5о сайдар киинин” үлэһиттэрэ төрөөбүт күнү хас биирдии о5о тус – туспа айылгылаабын билиһиннэрэн бэлиэтиибит.

С. Федорова

Кириитэ

Билинни дьалхааннаах үйэбэ иитии, үөрэтии күнтэн – күн ыараан иһэр. Арай, ол быһыгар омук быһыытынан төрүт үгэспит хайа да кэмнэ үйэттэн үйэбэ умнуллубат.

Хас биирдии киһи оҕо буолан төрөөн олох олоруута бэйэтэ туспа история, сайдыы. Онон биирдии киһи олохун историятын сүрүн түһүмэхтэрин билэн ааһар, олорор. Аныгы киһи буоларынан, сайдыытын таһыма, тэтимэ атын – баҕар, үрдүгэ, баҕар, намыһаҕа буолуо. (1, с. 34)

Сир – сир аайы тус - туһунан хайысхалаахтык да буоллар, үгэстэри үйэтитиигэ араас үлэ барар. Өбүгэлэрбит үтүө үгэстэрин сөргүтэн куннээҕи олохпутугар сахалыы тыны киллэрдэрбит диэн дьулуһабыт.

Аан ийэ дойдуга тыынар тыыннаах барыта Улуу Айылҕа сокуонугар сөп тубэһэн үөскээн – төрөөн, сир – сир аайы сириэдийэн сайдан, оннун - туойун булан олордоҕо. Биьиэхэ тыйыс тымныылаах, өнүрук куйаастаах, кэрэттэн – кэрэ айылҕалаах, барҕа баайдаах дьикти сир, уйаара – кэйээрэ биллибэт уһук хоту сир тиксибит эбит. Кини туһунан араас ырыа, хоһоон айылынна ини, айыллыбата ини. Маннык кэрэ дойдуну биьиҕи кэлэр кэскилбит кэрэхсии, хайгыы, харыстыы улаатыхтаах.

Оҕо төрөөбүт кэмэ кини олоҕор быһаччы улахан суолталаах. Ол курдук кини майгыта – сигилитэ бэйэтин инники дьылҕатыгар улахан оруолу ыларын быһыытынан оҕо төрөөбүт күнүгэр кыра сааһыттан болҕомто уурар наада.

Биьиҕи Үөһээ Бүлүү 1 № - дээх “Ньургунун – оҕо сайдар киинин” үлэһиттэрэ инники кэскиллэрбит, эмдэй – сэмдэй кэнчээрилэрбит, өркөн өйдөрө өлбөөдүйбэттин туһугар араас хайысхалаах үлэлэрбититтэн биир улахан суолталааҕа – төрөөбүт күннээх оҕолорбутун чиэстээһин. Ол курдук, оҕо төрөөтө да, танхата туьэр диибит. Ханнык Айыыттан, иччиттэн халлаан хайа бэлиэтин ылбыккын, илдьэ кэлбиккин хайа эрэ биккинэн билиэхтээххин. Ол үөһэттэн бэлиэн - олохун дьаралыга, сааһын тухары ыйан – кэрдэн салайар күүс буолуоҕа. Төрөөбүт куннун, сылгын уларыппаккын. Ол – ураты бэлиэн.

Уһуяаммыт иһинэн бэлэмнэнии бөлөххө ытыллар “Төрөөбүт күннүнэн” диэн аралдьыйыбыт үлэтин көрүүнэрэ;

- Э5эрдэ суруйар муннук;
- Оҕолор бэйэлэрэ онорбут откриткаларын угар почта;
- Оҕо кабинкатыгар оноьулубут макеттары (тус бэйэтин туһунан) билсиһиитэ;

- Оџоџо ханнык Айыыһыттан төрүттээџин билиһиннэри;
- Дьыл ханнык кэрэ кэмигэр төрөөбүттэринэн хоһооннору ааџы;
- Оџолор эџэрдэлэрэ;
- Сахалы аат инэри, бастыҥа кэтэрдии;
- Саамай чугас доџору бэлиэтээһин;
- Өбүгэлэрбит оонньууларыттан;

Төрөөбүт күн

Бэлэмнэнии бөлөххө аралдьыйы сценарийа.

Сыала: группа иһигэр оџолорго иэиин эйгэтин тэрийии.

Соруктара:

- оџоџо хас биирдии киһи тус-туспа айылгылааџын арыйы;
- оџолор икки ардыларыгар интэриэһи үөскэтии, бэйэ бэйэлэригэр истин сыбыанна иитии;
- оџону кэрэ эйгэтигэр сыһыары;
- оџо саныыр санаатын сатаан сааһылаан этэрин сайыннары, төрөөбүт тылыгар, өбүгэлэрбит үгэстэригэр убаастабылы инэри;
- Төрөппүтү кытта сибээһи тутуһуу.

Бэлэмнэнии үлэ: Нэдиэлэ инниттэн төрөөбүт күннээх оџо хаартыскатын “Эџэрдэ муннугар” ыйанар. Оџолор маны көрө сылдьан нэдиэлэ устата дьыэлэригэр төрөппүттэрин көмөтүнэн бэйэ оноһууга открытка онорон почта дьааһыгар уган иһэллэр.

Саала сахалы сизэринэн бырааһынныкты киэргэммит. Центральнай истиэнэџэ төрөөбүт күннээх оџо хайа ыйга, сылга төрөөбүт майгытын – сигилитин быһаарар

сахалыы Айыы бэлиэтэ ыйанар уонна дьыл кэмнэн киэргэтиллэр. Сахалыы музыка тыаһыыр.

Бу мероприятияны оҕолор угуян турдактарына ыытар ордук.

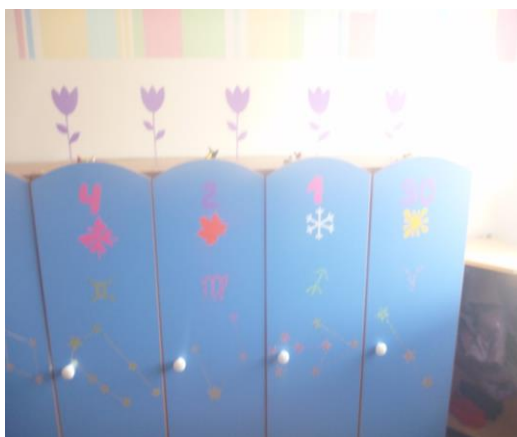
1 этаба: Төрөөбүт күннээх оҕо бэйэтэ үөрүүлээх – көтүүлээх быһыыга почтаны арыйар, открыткаларын ылар.

Иитээччи: Бүгүн биһиэхэ сүрдээх үөрүүлээх күн буолла, ол курдук Зоя сэттэ сааһын туолла.

Бары: Төрөөбүт күннүгүнэн ! (устэ)

2 этаба: Саалаҕа баран иһэн оҕо бэйэтин кабинкатыгар тохтоон , төрөөбүт күнүгэр аналлаах макет ойуулары көрөн, кини туһунан кыра бэсиэдэ оноробут.

Иитээччи: Зоя күһүн төрөөбүт эбит, ол иһин бу оранжевай өгнөөх сэбирдэх, чыыбылата бастакы, Улуу Суорун ыйыгар (кыыс), түөрт сулус анныгар күн сиригэр көрбүт. (Бу макеты оҕолор сыл устата көрө сылдьар буоланнар өйдөрүгэр учугэйдик хатанар). Оҕолоор, кини күһүн төрөөбүт эбит онон “Күһүн” туһунан хоһооммутун аабыабын эрэ.

Бары: Көмүс күһүн,
Күндү күбүн
Күлэн үөрэн
Көстөн кэллэ.
Отоннуохпут,
Тэллэйдихпит,
Дьоммутугар
Туһалыхпыт.

3 таба: Саалаҕа тийэн оҕолор оннуларын булаллар, “буруйдаахпытын” чиэстээн – бочуоттаан кириэһилэбэ олоҕдобут.

Иитээччи оҕолор эбэрдэ откыткаларын биирдиилээн көрдөрө – көрдөрө “бу ким онорбутай”? дии-дии оҕолору ыныртыыр. Оҕолор тахсан бэйэлэрин эбэрдэлэрин этэллэр уонна туттараллар. Төрөөбүт күннээх оҕо бэйэтин “сюрприһын” эмиэ биэрэр.

4 таба: Улуу Суорун ыйыгар төрөөбүт оҕобут майгытын – сигилитин туһунан билиһиннэрэбит.

Иитээччи: Бу ыйга төрөөбүт оҕо ыксталларын отой сөбүлээбэт. . Набыллык санардахха элбэби ситиһиэххин сөп. Кыра эрдэбиттэн бэйэтигэр быһаартара үөрэтэр үчүгэй, мань таба туттарахха кэнники эрэйдэниэ. Ыраас, бэрээдэктээх чуумпу олоҕу ордорор. Бу ыйга төрөөбүт оҕолор түргэнник өйдүүр дьобурдаахтар.

5 таба: Оҕобутугар бырааһынньыкпыт саамай улахан бэлиэтин Айыы бэлиэтин уонна сахалыы аат инэрэн бастыҥа кэтэрдитин саҕалыыбыт.

Иитээччи: Зоя сүрдээх үчүгэй билии күнэ (балаҕан ыйыгар) тубэһэр Улуу Суорун ыйыгар күн сириҥ көрбүтүнэн эбэрдэлээн тураммыт, киниэхэ бу наһаа учугэй сахалыы бастыҥаны кэтэрдэбит, төрөөбүт күнүн бэлиэтин биэрэбит уонна “Умсуура” диэн ааты ингэрэбит.

Бары: Умсуураны эбэрдэлиибит! (устэ)

Иитээччи: Кыыс оҕо окко түбэн бэйэтин хоһоонун ааҕар. (Уол оҕо бэйэтин хоһоонун)

6 этаба:

Иитээччи: Билигин Зоя саамай чугас үс доборугар бу көмүс дуйдаах бэргэһэлэри кэтэрдэбү.

7 этаба: Өбүгэлэрбит оонньуулар умнуулан эрэллэринэн бу кун хайаан да сахалыы оонньуулары оонньотобут. Бастагынан хамсаныылаах онтон уоскуйалларын курдук улахан хамсаныыта суох оонньууну ытытабыт.

1 оонньуу: “Атах тэпсиитэ.”

2 оонньуу: “Биһилэх кутуута.”

8 этаба: Бырааһынныкпыт түмүгэ (кириэһилэбэ ололорор оҕону өрө көтөбүү)

Иитээчи: Дьэ, эрэ оҕолоор, “Умсуурабытын” сэрэнэн сэттэ сааһын туолбутунан сэттэтэ өрө көтөбүөххэ.

Оҕолор үөрэ – көтө, кэпсэтэ – ипсэтэ туорт сииллэр.

Ыйдар бэлиэлэрэ

Тохсунньу

(Хой, Сир)

Танха

Олунньу

(Күрүлгэн, Салгын)

Одун

Кулун тутар

(Балыктар, Уу)

Дьөһөгөй

Муус устар

(Чубуку, Уот)

Айыыһыт

Ыам ыйа

(Обус, Сир)

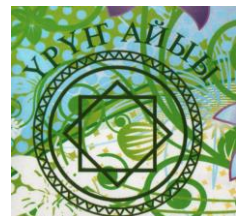
Иэйэхсит

Бэс ыйа

(Игирэлэр, Салгын)

Үрүн Айыы

От ыйа

(Араак, Уу)

Улуу тунах

Атырдыах ыйа

(Хахай, Уот)

Аан Дьааһын

Балаҕан ыйа

(Кыыс, Сир)

Улуу Суорун

Алтынньы

(Ыйааһын, Салгын)

Хотой Айыы

Сэтинньи

(Скорпион, Уот)

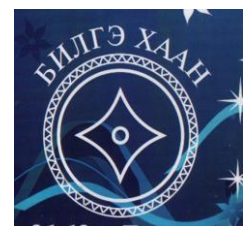
Байанай

Ахсынньы

(Охчут, Уу)

Билгэ Хаан

Бэлиэлэр майгылара

Бэлиэлэр майгылара

Танха – бүтэй, таайымтыа – сэрэйимтиэ, дылуурдаах;

Одун – бүтэй, тийимтиэ тыллаах, дыккүөрдээх;

Дьөһөгөй – аһаҕас, тулуурдаах, дыккүөрдээх үлэһит;

Айыһыт – аһаҕас, аламаҕай, уоттаах, истин;

Ийэхсит – аһаҕас, эйэҕэс, амарах өнгө;

Үрүн Айы – аһаҕас, чаҕылхай, уохтаах, эрчимнээх;

Улуу Тунах – аһаҕас, үчүгэй ылынымтыа, тулуурдаах;

Аан Дьааһын – аһаҕас, кырдыксыт, булгуччу майгылаах;

Улуу Суорун – бүтэй, түгэхтээх, идэҕэ ураты аһаҕас;

Хотой Айы – бүтэй, бигэ, булгуччулаах, дохсун;

Байанай – бүтэй, булугас – талыгас, уохтаах – кылыннаах, мындыр;

Билгэ Хаан – бүтэй, олохтоохтук толкуйдуур, сылыктыыр, дылуурдаах.

Төрөөбүт сыл бэлиэтэ төрөөбүт ый бэлиэтин кытта алтыһытыттан киһи майгыта үөскүүр.

Танха сылынан – ыйынан эргилэрин төрүттэрэ Сахалар дьыл кэмин аайы киһи майгыта уларыарын билэллэрэ. Ити уларыһы халлаантан (күнтэн – ыйтан) сибээстээбин чуолкай өйдүүлэрэ. (Танха “Кылыһах”, 1№, 1992).

Ыйдарынан быһаары

Тохсунньу – Танха

Хой

Бу ыйга төрөөбүт оҕо биир майгылаах буолбатах. Чуумпу баҕайытык сылдьан эрэн эмискэ тугу баҕарар оноруон сөп. Өһөс майгылаах, улахан киһи эппитин истиэ суоҕун сөп. Элбэхтик “өй үлэтинэн” дьарыктанар буолан сүүрүүн, хамсаныан наада. Кини бэйэтэ туспа санаалаах-оноолоох. Элбэх дөбөттөрдөөх буолар.

Олунньу – Одун

Күрүлгэн

Олунньуга төрөөбүт оҕо ис туруга, толкуйа, күүстээх, булгуруйбат санаалаах. Тас сабыдыалга бэриммэт. Кэммитэн кэмигэр соһуччу, букатын атын хайысханы ылыан сөп. Толкуйдууругар интуицияҕа (таайыһы) тирэнэр. Остуоруйа истэрин сөбүлүүр. Бириэмэнэн хааччактанарын, бэрээдэги сөбүлээбэт. Күнүс утуйарын, түүннэри оонньуурун ордорор. Бу ыйга төрөөбүт оҕо улахан болҕомтону эрэйэр. Симик, бэйэтин

санаатыгар эрэлэ суох. үчүгэйдик уруьуйдуур, үнкүүлүүр, хоһоон ааҕарын сөбүлүүр. Остуоруйаны, буолбут түгэни , кэпсээни уус-ураннаан кэпсиир. Онон ордук тыл өттүгэр ордук учугэй. Ахсаанна ыарырҕатар. Улахан дыон ортотугар сылдыарын сөбүлүүр. Эбэн сабан омуннаахтык кэпсээтэҕинэ албынныгыгын диэн мөхпөккө атынна аралдытан, холобур, айар дыоһурун сайыннарыахха сеп. Бу ыйга төрөөбүт оҕо кыраттан хомойумтуо, нарын-намчы. Төрөппүт оҕотугар тулуурдаахтык, болҕомтолоохтук сыһыаннаһара эрэйиллэр.

Кулун тутар – Дьэбегей ыйа

Балыктар

Бу бэлиэбэ төрөөбүт оҕо улахан болҕомтону эрэйэр. Эрдэ санарар, хаамар. Биилээх быһахтары, тумсулаах сээкэйдэри, испиискэни биэрэр сэрэхтээх. Кини кыһырбыта түргэнник аһар. Бу ыйга төрөөбүт оҕо тулуура, дыаныара суох. Түргэнник өйдүүлэр – кыһалыннахтарына. Оҕолору кытта түргэнник бодоруһар, куруук болҕомто ортотугар сылдыар. Кинини сэмэлиир, мөҕөр – этэр буоллаххына, төттөрүтүн онорор. Куруук таптана, хайҕана сылдыан баҕарар. үчүгэйдик эбэтэр көрдөһөн санардаххына элбэҕи ситиһиэн. Остуоруйа истэрин сөбүлүүр, кини геройдарын дын-чахчы бааллара буолуо диэн итэҕэйэр.

Муус устар – Айыһыт ыйа

Чубуку

Айыһыттан төрүттээх оҕо олус аламаҕай, эйэбэс. Толкуйдууругар үтүө-мөкү диэн өйдөбүллэргэ тирэнэр. Ол гынан баран өһөс майгылаах, өсөһөн туран туруоруммут сыалын ситиһэр. Кинини мөҕөр-этэр сатамат, сымнаҕастык сыһыаннаһан, таптаан элбэҕи ситиһиэххэ сеп. Элбэхтик улэлээн, үөрэхтэригэр кыһаллан үчүгэй ситиһиилэнэллэр.

Ыам ыйа – Иэйиэхсит ыйа

Оҕус

Бу ыйга төрөөбүт оҕо биир сиргэ таба олорбот, кэлигэс-барыгас. Эрдэ хаамар, санарар, түргэн-тарҕан. Оскуолаҕа үчүгэйдик үөрэнэр, сытыы өйдөөх. Уруок үөрэтэр бириэмэбэ радионы, телевизоры, магнитофоны барытын бииргэ холбоон баран үөрэтэр. Биир бириэмэбэ хас да үлэни толоруон сеп. Ол гынан баран болҕомтото наһаа ыһыллар. Барыны бары билиэн баҕарар.

Бэс ыйа – үрүн айыы ыйа.

Игирэлэр

Бу ыйга төрөөбүт оҕону хайгыы, таптыы сылдыахтааххыт. Оннук гыммат буоллаха саната суох, закомплексованнай оҕо буолан хаалыан сөп. Бу оҕо сымнаҕас майгылаах, бэйэтэ тугу эрэ букунаһан оонньуурун сөбүлүүр. Элбэх доҕоро суох. Кинилэр куттастар, ытанныахтар. Кинилэри накаастыа мөнгүө суохтааххын. Ол гынан баран наһаа көрөр-бэрийэр буоллаха улааттахарына сылаабай характердаах, тулуура көмүскэлэ суох киһи буолан хаалыахтарын сөп. Харчыга олус интэриэстээх, улааттабына үчүгэй бизнесмен буолуон сөп. Олус аһаҕас, эйэбэс, чабылхай оҕо. Ылыммыт дыалатын толорор, онорбут дыалата ситиһиилээх буолар. Төрөппүттэрин олус убаастыыр.

От ыйа - Сир Иччитэ

Араак

Бу ыйга төрөөбүт оҕо олус бэһиэлэй, күлэ-үөрэ сылдыар. Киниэхэ туора турар, мэхэйдиир буоллаха тутатына уларыа охсор, кыһырбытынан барар. Кини куруук дыаһайа, бирикээстии сылдыар. Түргэн-тарҕан туттуулаах, сүүрүүнэн сылдыар, онтон эмискэ сүрбэлдээн, күнү быһа тугу да гыммакка сылдыан сөп. Бу ыйга төрөөбүт оҕо сүрдээх түргэнник толкуйдуур дыоҕурдаах, өйдөөх. Ол гынан баран, олох сүрбэ суох. Маннык оҕону элбэхтик үлэлииргэ, кыһалларга кыра эрдэбиттэн үөрэтиллиэхтээх.

Атырдыах ыйа – Сүн Дьаабын

Хахай

Бу ыйга төрөөбүт оҕо артыыс талааннаах. Кини түргэнник өйдүүр дыоҕурдаах. Чуумпу, симик, истигэн, олус чэнчис, ыраас. Кинини иитэргэ чэпчэки, судургу. Сүрдээх үлэһит, үөрэбэр кыһаллар. Кыра эрдэбинэ киниэхэ улахан болҕомтону ууран дыарыктаныллыахтаах. Маннык гымматахха олус элбэҕи сүтэрэр, кэнники ситиһэригэр элбэх ыарахаттары көрсүөн сөп. Элбэхтик таптаныахтаах, хайҕаныахтаах, иитии маннык көрүнгэ киниэхэ үчүгэйтэн атыны аҕалбат. Кыра ыттары, куоскалары сөбүлүүр.

Балаҕан ыйа - Улуу Суорун

Кыыс

Бу ыйга төрөөбүт оҕо ыксталларын отой сөбүлээбэт. Киниэхэ көмөлөһөн, тугу гыныахтаабын этэн биэрэр үчүгэй. Набыллык санардахха элбэҕи ситиһиэххин сөп. Кыра эрдэбиттэн бэйэтигэр быһаартара үөрэтэр үчүгэй, мань таба туппатахха кэнники эрэйдэниэ. Ыраас, бэрээдэктээх чуумпу олоҕу ордорор. Бу ыйга төрөөбүт оҕолор түргэнник өйдүүр дыоҕурдаахтар.

Алтынны – Хотой Айыы

Ыйаабын

Бу ыйга төрөөбүт оҕону иитэргэ икки ньыманы туттуохха сөп – кытаанах ирдэбиллээх уонна ону тэнэ эйэбэс сыһыан. Кини бэйэтинээбэр күүстээх личностары убаастыыр. Наһаа мөхпөт үчүгэй, эмискэ хаһытаан-ыһытаан, ытаан кыһырбытын таһаарыан сөп. Кини олус өйдөөх, кытаанах майгылаах, туруоруммут сыалын ситиһэн баран араас, дохсун, өһөс, булгуччулаах.

Сэтинньи – Байанай ыйа

Скорпион

Бу ыйга төрөөбүт оҕо соҕотох буоларын сөбүлээбэт. Чиэһинэй, кырдыксыт дьоннору ордорор. Ону-маны наһаа интэриэһиргиир буолан элбэх боппуруоһу биэрэрин сөбүлүүр. Биир сиргэ тэһийэн-тулуйан олорбот. Кыра эрдэбиттэн кинини харчыны харыстыырга үөрэтиэххэ наада. Үөрэхтэригэр олус үчүгэйдэр, интэриэстээхтэр. Ол гынан баран түргэнник эрэ толорор туһуттан үрдүнэн –аннынан үөрэтэллэр.

Ахсынньы – Билгэ

Охчут

Бу ыйга төрөөбүт оҕо күүстээх санаалаах, туохха баҕарарын, туохха дьулуһарын эрдэттэн билэр. Олус бэрээдэктээхтэр, истигэннэр, кинилэр сээкэйдэрэ, оонньуурдара хаһан да ыһыллыбат. Дьиэлэригэр олороллорун себулууллар, чугас дьоннорун убаастыылар. Биир истин чугас добордоох. Элбэхтик дьарыктанар, уерэттэр буолан ыарыһаппакка уерэнэр. Олус бытаана эрэ мээйдийэн сөп. Кэпсэтинньэнэ суохтар, симиктэр, бэйэлэригэр эрэллэрэ кыра.

Аат суолтата

Айыы үөрэбэ этэринэн аат диэн киһи күлүгэ. Бу күлүккэ киһи кутун сороҕо баар. Ол иһин аат суолталаах. Киһи аатынан дьонно биллэр.

Аат уонна айыылар

Киһи айылҕаттан ханнык күүһү ылара аатыттан көстөр. Үчүгэй ис хоһоонноох ааттаах дьон үчүгэй күүһү ылаллар. Олонхолорго айыы бухатыырдара уонна кыргыттара бары сырдык, киһини үөрдэр ааттаах буолаллар. Онон аат айылҕа күүһүн тардар суолталаах. Саха өйдүүрүнэн үтүө күүһү биэрэр айылҕа аайы диэн ааттанар. Саха аата ол иһин айыылары кытта сибээстээх буолар. Тоҕо диэтэххэ үчүгэй, үтүө ааттаах дьонно эрэ айыылар хайыһаллар. Кинилэр оннук ааты уруургуулар.

“Аатта тал” кинигэттэн

Айыы ааттара

Тохсунньу

- 1, 2 – Тускун, Кэскилээнэ
- 3, 4 – Албан, Айыына
- 5, 6 – Харысхан, Барахсаана
- 7, 8 – Эркин, Хотууна
- 9, 10 – Талбан, Сахаайа
- 11, 12 – Талыман, Кундуунэ
- 13, 14 – Арылхан, Саргылаана
- 15, 16 – Айастаан, Сайдыына
- 17, 18 – Мургун, Намыйа
- 19, 20 – Дойду, Чөмчүүнэ
- 21, 22 – Айхал, Сыралыма
- 23, 24 – Хомус, Алаайа
- 25, 26 – Алгыс, Туйаарыма
- 27, 28 – Уран, Уйгууна
- 29, 30 – Дабаан, Алгыстаана
- 31 – Айаал, Санаайа

Олунньу

- 1, 2 – Одун, Арчыына
- 3, 4 – Сулустаан, Тупсууна
- 5, 6 – Өркөн, Күбэйэ
- 7, 8 – Тулуй, Туйгууна
- 9, 10 – Сүргэн, Мичийэ
- 11, 12 – Тускун, Сандаара
- 13, 14 – Талбан, Харыстаана
- 15, 16 – Эрчим, Дойдууна
- 17, 18 – Тургун, Нарыйа
- 19, 20 – Кэскил, Күндүүнэ
- 21, 22 – Мургун, Хотууна
- 23, 24 – Ньургустаан, Талбаана
- 25, 26 – Арчын, Кэрэчээнэ
- 27, 28 – Далан, Умсуура

Кулун тутар

- 1, 2 – Айастан, Күннэй
- 3, 4 – Саарын, Сахаайа
- 5, 6 – Айан, Тускулаана
- 7, 8 – Аталамы, Айгыына
- 9, 10 – Айаал, Барахсаана
- 11, 12 – Аман, Туйаарыма
- 13, 14 – Ньургун, Айыына
- 15, 16 – Мүлдү, Айаана
- 17, 18 – Туйгун, Мичийэ
- 19, 20 – Айхал, Дойдууна
- 21, 22 – Тулуй, Алгыстаана
- 23, 24 – Күндүмэн, Санаайа
- 25, 26 – Толбон, Тулуктаана
- 27, 28 – Тускун, Кэскилээнэ
- 29, 30 – Дьулустаан, Тупсууна
- 31 – Быйаман, Арчыына

Муус устар

- 1, 2 – Нарыйа, Сайдам
- 3, 4 – Айыына, Уран
- 5, 6 – Күндүүнэ, Ньургун
- 7, 8 – Сааскыйа, Санда
- 9, 10 – Кыталыына, Мургун
- 11, 12 – Чэмэлиинэ, Айтал
- 13, 14 – Туйаарыма, Эрчим
- 15, 16 – Күбэйэ, Айаал
- 17, 18 – Талбаана, Хомустаан
- 19, 20 – Сандаара, Айан
- 21, 22 – Сахаайа, Арылхан
- 23, 24 – Кэрэчээнэ, Саарын
- 25, 26 – Сайыына, Кэрэмэн
- 27, 28 – Күннэй, Толбон
- 29, 30 – Намыына, Алгыс

Ыам ыйа

- 1, 2 – Ньургууна, Эллэй
- 3, 4 – Сарыада, Харысхан
- 5, 6 – Сааскыйа, Айастаан
- 7, 8 – Ньургунун, Арылхан
- 9, 10 – Чэлгийээнэ, Күндүмэн
- 11, 12 – Күөрэгэй, Сандап
- 13, 14 – Күннэй, Талыман
- 15, 16 – Күбэйэ, Ньургун
- 17, 18 – Сыралыма, Хомустаан
- 19, 20 – Туйаара, Алаас
- 21, 22 – Айыына, Талбан
- 23, 24 – Тупсууна, Дьулустаан
- 25, 26 – Нарыйа, Тускун
- 27, 28 – Чэмэлиинэ, Айаал
- 29, 30 – Айгыына, Аман
- 31 – Дойдууна, Арчын

Бэс ыйа

- 1, 2 – Уйгууна, Эллэй
- 3, 4 – Күөрэгэй, Сандап
- 5, 6 – Самаана, Кэскил
- 7, 8 – Алгыстаана, Байан
- 9, 10 – Чэлгийээнэ, Байдам
- 11, 12 – Туйаара, Харысхан
- 13, 14 – Сардаана, Эрэл
- 15, 16 – Ньургуйаана, Мургун
- 17, 18 – Долгууна, Далбар
- 19, 20 – Сарыада, Күндүл
- 21, 22 – Сыралыма, Сэргэ
- 23, 24 – Сайыына, Барахсан
- 25, 26 – Саргылаана, Ньургун
- 27, 28 – Намыына, Тайбыыр
- 29, 30 – Дайаана, Кудук

От ыйа

- 1,2 – Нарыйа, Байдам
- 3, 4 – Сарыада, Күндүмэн
- 5, 6 – Айыына, Арчын
- 7, 8 – Долгууна, Сандаман
- 9, 10 – Барахсаана, Ньургун
- 11, 12 – Чэлгийээнэ, Дьулуур
- 13, 14 – Самаана, Кунай
- 15, 16 – Күннэй, Кустуктаан
- 17, 18 – Байаана, Күндүл
- 19, 20 – Чэмэлиинэ, Толлуман
- 21, 22 – Сайыына, Дэлэгэй
- 23, 24 – Намыына, Быйаман
- 25, 26 – Далаана, Тургун
- 27, 28 – Күөрэгэй, Уйгун
- 29, 30 – Дайаана, Дойду
- 31 - Арчыына, Алаас

Атырдыах ыйа

- 1, 2 – Ньургустаана, Уйгун
- 3, 4 – Сарыада, Күндүмэн
- 5, 6 – Айыына, Арчын
- 7, 8 – Долгууна, Сандаман
- 9, 10 – Барахсаана, Ньургун
- 11, 12 – Тускулаана, Кэнчээри
- 13, 14 – Талбаана, Кустуктаан
- 15, 16 – Күннэй, Харысхан
- 17, 18 – Сайыына, Эрэл
- 19, 20 – Саргылаана, Толлуман
- 21, 22 – Уйгууна, Саргын
- 23, 24 – Саймыына, Аман
- 25, 26 – Байаана, Быйаман
- 27, 28 – Дайаана, Таман
- 29, 30 – Намыйа, Талыман
- 31 - Мичийэ, Талбан

Балабан ыйа

- 1, 2 – Умсуура, Уйан
- 3, 4 – Урсууна, Дархан
- 5, 6 – Айыына, Кудай
- 7, 8 – Намыйа, Эркин
- 9, 10 – Санаайа, Талбан
- 11, 12 – Айталыына, Сүргэн
- 13, 14 – Саргылаана, Далан
- 15, 16 – Кэскилээнэ, Тулуй
- 17, 18 – Арчыына, Кэнчээри
- 19, 20 – Талбаана, Сулустаан
- 21, 22 – Чөмчүүнэ, Харысхан
- 23, 24 – Хаачылаана, Эрэл
- 25, 26 – Туйгууна, Добун
- 27, 28 – Сыралыма, Уххан
- 29, 30 – Күндүүнэ, Айтал

Алтынны

- 1, 2 – Хотой, Тускулаана
- 3, 4 – Дархан, Айаана
- 5, 6 – Боотур, Хотууна
- 7, 8 – Саарын, Туймаада
- 9, 10 – Албан, Туйгууна
- 11, 12 – Саргын, Хаачылаана
- 13, 14 – Айан, Туйаарыма
- 15, 16 – Дьулусхан, Нарыйа
- 17, 18 – Долун, Санаайа
- 19, 20 – Сулустаан, Тулуктаана
- 21, 22 – Күндүмэн, Кэскилээнэ
- 23, 24 – Хоһуун, Айталыына
- 25, 26 – Толлуман, Күндүүнэ
- 27, 28 – Ньургустаан, Алгыстаана
- 29, 30 – Өркөн, Харыстаана
- 31 - Ньургун, Сыралыма

Сэтинньи

- 1, 2 – Байанай, Уйгууна
- 3, 4 – Барылан, Айталыына
- 5, 6 – Байдам, Барахсаана
- 7, 8 – Дэлэгэй, Далбаара
- 9, 10 – Саргын, Хаачылаана
- 11, 12 – Сулустаан, Харыстаана
- 13, 14 – Талбан, Тускулаана
- 15, 16 – Уххан, Сахаайа
- 17, 18 – Добун, Нарыйа
- 19, 20 – Кэскил, Байаана
- 21, 22 – Айтал, Мичийэ
- 23, 24 – Байан, Айыына
- 25, 26 – Дархан, Ньургустаана
- 27, 28 – Кэрэмэн, Санаайа
- 29, 30 – Айаал, Күбэйэ

Ахсынньы

- 1, 2 – Добун, Саргылаана
- 3, 4 – Сүргэн, Санаайа
- 5, 6 – Таман, Кэрэчээнэ
- 7, 8 – Барылан, Туймаада
- 9, 10 – Эрэл, Айыына
- 11, 12 – Аман, Кэскилээнэ
- 13, 14 – Тускун, Ньургуйаана
- 15, 16 – Талбан, Хаачылаана
- 17, 18 – Мургун, Сайдыына
- 19, 20 – Дабаан, Намыына
- 21, 22 – Түмэн, Сахаайа
- 23, 24 – Дьулуур, Айталыына
- 25, 26 – Сайдам, Туйгууна
- 27, 28 – Тургун, Алгыстаана
- 29, 30 – Саргын, Күбэйэ
- 31 - Айаастаан, Күндүүнэ

Кыыс оҕо кэрэтэ

Кыыс оҕо барахсан
Күн курдук күлүмнээтэ,
Сарданга курдук
Сандаарда,
Кыталык курдук
Кынталдьыйда,
Куба курдук долгулдьуйда.

Уол оҕо барахсан

Олонхоттон олонхо,
Ол оҕо, арай,
Биир хоноот – биирдэнэн,
Икки хоноот – иккилэнэн,
Үс хоноот – устэнэн,
Үөскүлэнник үүммүт,
Омуннаахтык улааппыт

Оҕолор эбэрдэлэрэ

xxx

Күн сириҥ көрбүт
Кэрэ бэлиэ күннүнэн
Итии – истин эбэрдэ!
Баҕа санаан барыта
Барҕара туоллун!

xxx

Төрөөбүт күннүнэн
Иэйэн туран
Эбэрдэлиибин!
Дьоллоох оҕо сааһын
Куруук маннык
Үөрүү аргыстаннын!

xxx

Күндүтүк саныыр табаарыспын
Бүгүҥнү үөрүүлээх күннүнэн
Ис сүрэхпиттэн эбэрдэлиибин!
Баҕарабын оскуолаҕа
“4”, “5” сыанаҕа үөрэнэргэр!

xxx

xxx

Күнү көрбүт
Дьоллоох күннүнэн
Эбэрдэбин тиэрдэбин
Үтүс элбэх үөрүүнү
Кытаанах доруобуйаны!

xxx

Үөрүүлээх күннүнэн
Сахалы сайаҕас
Амарах санаабын
Эйиэхэ этэбин
Саха тиит маһыны
Чиргэл кытаанах
Доруобуйаны баҕарабын!

xxx

Төрөөбүт күннүнэн
Истин иһирэх эбэрдэ
Сахалы толкуйдаах
Сайаҕас санаалаах
Буола улаат!

Ис сүрэх иэийитин
өй санаа бафатын
Эйиэхэ аныбын!
Оѳо сааһын
Дьоллоох кэмигэр
Күөрэгэйдии кетөннүн
Үөһэттэн-үөһэ
Кетөн дабайан ис!

xxx

Төрөөбүт күннүнэн
Мунура суох элбэх
Үөрүүнү – кетүүнү,
Дьолу – соргуну!

xxx

Сэттэ сааскын туолбут
Үөрүүлээх күннүнэн
Эбэрдэлибин!
Үгүс элбэх үөрүүнү,
Күн сири кэрэтин, үтүөтүн,
Дьоллоох оѳо сааһы бафарабын!

xxx

Күн сырдыгын көрбүт
Кэрэ – бэлиэ күннүнэн
Эбэрдэ буолуохтун!
өрүү манньк кыраһаабай
өйдөөх буоларгар бафарабын!

xxx

Күндү биир үөлээннээбим
Көччөх буолан көппүт
Үтүө күннүнэн
Истин эбэрдэ!
Туохтан да толлубат
Күүстээх – уохтаах

xxx

Күн сири көрбүт
Күөрэгэй буолан көппүт
Күүтүүлээх күннүнэн
Эбэрдэ буоллун!
Саха алмааһыны
Кытаанах доруобуйаны
Үөрэххэр ситиһиилэри!

xxx

Сэттэ сааскын туолбут
Дьолун киһи дэппит
Улуоканнаах күннүнэн
Итии төлөттөөх эбэрдэ!
Бафарабын улаатаннын
Туһалаах киһи буоларгар!

xxx

Оскуолаба барар
Сааскын томточчу туолбуккунан
Истиник эбэрдэлибин!
Кытаанах доруобуйаны
Кэрэни, сырдыгы бафарабын!

xxx

Үтүө санаа үтүмэнин
Үрдүктэн үрдүк дабайылары
Уостубат уйгуну
Быстыбат быйаны
Бафардабым буоллун!

xxx

Күндү табаарыспын
Сэттэ сааскын туолбут
Кэрэ кэмгинэн
Кэмэ суох элбэх
Эбэрдэни тиэрдэбин!
Үрдүктэн үрдүк ситиһиилэри

өркөн өйдөөх

Умнуллубат оџо сааһы баџарабын!

Буоларгар баџарабын!

Автор

Өбүгэлэрбит оонньууларыттан

А.С. Федоров

1 оонньуу. Атах тэпсиитэ (түргэн хамсаныылаах)

Бастата туран, оонньуу ыытааччы “атах тэпсиитин” биллэрэрин кытта – кыргыттар туспа, уолаттар туспа чөмөхтөһөллөр. Оонньуу ыытааччы биир кыһы, биир уолу ыныран ылар, иккиэннэрин көхсүлэринэн сыһыары туруортуур. Онтон: “Күн тахсан эрэр!” – диирин кытта кинилэр иккиэн тэнгэ эбэтэр уна диэки хайыһа охсуохтаахтар. Оччоџо ханыыларын булан оонньууга киирсэллэр. Тус-туспа атын сиргэ хайыстахтарына бэйэлэрин бөлөхтөрүгэр төннөллөр. Ити курдук, балачча эрэйинэн ханыыларын булан баран, “атах тэпсиитин” күрэџэр киирсэллэр.

Оонньуу ыытааччы биэс-сэттэ ханыыласпыт уоллаах кыһы кэккэлэһиннэрэ туруортуур. Оонньооччулар атахтарын бокутан, сиринэн сыһа ыытан, уна атахтарын ис өттүнэн сыһыары тыастаахтык сыбырџаччы ыппакка, үөбэнэн тэпсэ сатыыр буоллахтарына, озор туоруулар. Уһуннук тэпсибиттэр кыайыылааџынан тахсаллар.

Ол кыайбыт уоллаах кыһы күн тахсар сирин диэки хайыһыннараллар. Бары тула сарын сарынтан ылсан, эргийэ сылдьан, атахтарын холбуу тутан, тобуктарын бокук-бокук гынан битийбэхтииллэр. Биир киһи: “Күн таџыста!”- диир. Ону бука бары: “Күн таџыста!” – диэн хатылыылар.

Бу этиини үстэ хатыланар. Оһуокай матыыбынан эмиэ ыллыахха сөп. Ол аата кыайбыттары уруйдааһын үөрүүтэ буолуохтаах.

2 оонньуу. Биһилэх кутуута (орто хамсаныылаах)

Оонньууга пааранан озороллор, биһилэџи ордук киһи кутар.

Биһилэх кутааччы бастакы киһиттэн саџалаан барыларыгар ытыстарыгар биһилэџи укпута буолар. Ол гынан, биир эмэ киһиэхэ биһилэџи хаалларар. Биһилэџи ылбыт киһи аттыгар озорор дьонно ону биллэриэ суохтаах.

Биһилэх куппут киһи барыларын кэрийээт, ынырар: “Биһилэхтээх киһи тур”. Онуоха илиитигэр биһилэхтээх оонньооччу эмискэ сулбу ойон туруохтаах уонна куотуохтаах. Аттыгар озорор киһи кинини тутан ыллаџына кыайтарыылааџынан ааџыллар. Онтон биһилэх кутааччы: “Биһилэхтээх киһи тур!”- диэн үс төгүл тохтуу-тохтуу этиэхтээх. Ол устатыгар биһилэхтээх киһи кыайан турбатаџына эмиэ кыайтарар уонна ыстарааптанар.

Ырыа ыллыыр эбэтэр үнкүүлүүр. Онтон аттыгар олорор киһититтэн куоттабына кыайыылаабынан аабыллар. Аны кини биһилэх кутааччы буолар.

1 оонньуу. Хардаҕас охторуута (түргэн хамсаныылаах)

Оонньууга 50 см үрдүктээх хардаҕас эбэтэр сонос чуурка мас наада. Хардаҕаһы оонньуур сир ортотугар туруоран кэбиһэллэр, ону тула илиилэриттэн сиэттиһэн хас баҕарар киһи төгүрүччү тураллар. “Чэ!” – диэн хамаанда кэнниттэн хардаҕас тула эрчимнээхтик суурэллэр. Ол суурэ сылдьан, хардаҕаһы сууллартараары, аттыгар баар киһилэрин хардаҕас диэки үтэйэллэр. Анараа киһи, хайа баҕарар албаһынан хардаҕаһын таарыйбат сыалтан, дьонуттан илиитин араарбакка эрэ, тула көтө-мөҕө сылдьахтаах. Ким охторбут туораан иһиэхтээх. Бүтэһик икки киһи хааллабына, иккиэн илиилэриттэн сиэттиһэн, хардаҕас нөнгүө туран эрэн тардыалаһан, хардаҕаһы биirdэрэ охтордобуна, охторботох киһи кыайыылаабынан тахсар.

2 оонньуу. Оҕуруо тиһээһинэ (орто хамсаныылаах)

Оонньооччулар икки бөлөххө хайдаллар. Оонньуу ыытааччы икки кытыйаҕа эбэтэр тимир миискэ5э кыһыл уонна хара оҕуруолары кутан аҕалан, оонньууга бэлэмнэнэн турар дьонтон тэйиччи остуолга эбэтэр олоппосторго уурталыыр. Биirdии кытыйаҕа, оонньуур дьон ахсааныгар сөп түбэһиннэрэн, кыһыл, хара оҕуруолары куталлар. Кытыйалар аттыларыгар 20 см уһуннаах манан саптары уураллар. Оонньуу ыытааччы бэрээдэги кэпсиир. Хас биirdии хамаанда дьонуттан бэйэҕит кытыйаҕытыгар суурэн кэлэн, бастаан хара оҕуруону, онтон кыһылы тиһиэхтээххит. Тиһэн бүтээт, хамаандаҕытыгар сүүрэн тийэҕит, аны иккис киһи барыахтаах. Эмиэ итинник бэрээдэгинэн хара, кыһыл оҕуруону тиһэр. Сыыспакка уонна түргэнник тиспит хамаанда кыайыылаабынан аабыллар.

1 оонньуу. Мунҕалааһын (түргэн хамсаныылаах)

Үс, эбэтэр, оҕо элбэх буоллабына уонна суурэр сир киэн буоллабына, биэс киһи “мунҕа” буолар. Кинилэр сиэттиһэ сылдьаллар. Сүүрэр кэмнэригэр илиилэрин араарыа суохтаахтар. Атын оҕолор “балык” буолаллар. Сүүрэр – “мунҕалыыр” сиргэ төгүрүччү бэлиэ оноһулар. Бу күөл иһиттэн “мунҕа” да, “балык” да тахсыа суохтаахтар. “Мунҕаһыттарга” “күөл” биir өттүгэр хас да киһи батар эмиэ төгүрүк бэлиэ “чардаат” оноһулуохтаах. “Мунҕаһыттар” сиэттиһэ сылдьан “балыктары” экирэтэн, тутан ылан “чардаакка” аҕалан иһиэхтээхтэр. “Мунҕаһыттар” “чардааттан” тэйиччи сиргэ “балыктары” туттаһтарына, “чардаакка” аҕалыахтарыгар диэри “балыктар” хайа баҕарар мөхсөн куотар кыахтаахтар. Онтон “мунҕаһыттар” үстэ “балыктары” тутан баран

“чардаакка” кыайан ажалбакка куоттаран кэбистэхтэринэ, оонньуу ыытааччыта “мунхаһыттары” ууратан, “балыктары” “мунхаһыт” онорор.

2 оонньуу. Тобук тардыһыта (орто хамсаныылаах)

Оонньууну ыытааччы дьиэ ортотугар икки олоппоһу утарыта туруорар.

Икки күрэхтэһэр киһи ол олпосторго уун-утары олорон, тобуктарын ыга кыпчыйсыахтаахтар. Бу олорон иккиэн илиилэрин кэннилэригэр сис туттуохтаахтар. Иккис киһи туох баар күүһүнэн тобуктарын икки аны араара сатыахтаах.

Өскөтүн кини утарылаһааччытын тобуктарын икки ардынан киһи сутуруга батар буолбут буоллабына, кини кыайыылаабынан тахсар. Оонньууну ыытааччы биир кыайыыны киниэхэ биэрэр уонна аны тобуктарын уларыта тутан курэхтэһэллэригэр соруйар. Ол аата иккис киһи кыпчыйыахтаах, бастакы киһи кыайдабына, оонньуу ыытааччы хайалара бииринэн ордук кыайыар диэри салгыы күрэхтэһиннэрэр.

Бу оонньууну тэн унуохтаах оҕолор оонньуулара ордук сатамныылаах.

Саас

Сааскы күн сылыйда
Сандаара чэлгийдэ
Сааскы тыал сипсийдэ,
Сайыны ынгырда.
Сибэкки тырымныа,
Күөрэгэй дьырылыа.
Күөх сааспыт чэлгийиэ,
Көрдөөх кэм күөрэйиэ.

Күһүн

Көмүс күһүн
Күндү күһүн
Күлэн-үөрэн
Көстөн кэллэ
Отоннуохпут,
Тэллэйдихпит,
Дьоммутугар
Туһалыахпыт

Сайын *Д. Васильев*

Сэмээр сиккиэр тыалынан
Сэбирдэби хамсатан,
Сарыал күнүн уотунан
Сырылата куйааран,
Илгэ сайын кэллэ

Кыһын *М. Обутова Эверстова*

Тыынарым буруолаах
Тымныыкам омоннаах
Иэдэспин ытырар,
Илиибин аһытар.
Ол эрэн эйигин
Уорааннаах кыһыммын
Абааһы көрбөппүн

Төрөппүттэргэ аналлаах сыһыарыылар
Өбүгэлэрбит оҕону харыстыыр үгэстэрэ

Кэмигэр буйун

Кыра оҕо сүөһү сирэйин элбэхтик имэрийиэ, тытыа суохтаах – туохтан да сааппат, кыбыстыбат буолар.

Астан харыстааһын

-Тобук сыатын уол оҕо сиэппэттэр, тустарыгар сүһүөбэ бокуйуо диэннэр.

- сахалар оҕолоругар сылгы кулгаабын, харабын уонна муннун сиэтэллэр, оттон ынах сүөһү кулгаабын, харабын, муннун оҕо биэрбэттэр.

- тыллана илик оҕо силиини, сымыыты, уоһабы, тыл төбөтүн биэрбэттэр.

- уол оҕо көтөр, куобах сүрэбин сиэппэттэр – куттас буолбатын диэннэр.

- кыыс оҕо очоҕоһу, көтөр кэннин сиэппэттэр – оҕолоох-уруулаах буоллун диэн.

Маннык бобуу оҕо майгытын салайар аналлаах.

Былыр кыыс оҕо киригэни сиэппэттэрэ – кийиит сүктэн кэлэн киригэтэ тардыа диэн.

Дьахтар үстэ оҕолонуор диэри харыстаан аһаппат астаахтара. Эһэ этин сиирэ олох көнүллэммэт. – оҕото киннээх-нардаах, куһаҥан киһи буолуо диэн. Ийэтин иһигэр сылдьан эһэ этин сиэбит оҕо орон анныгар киирэн часкыйа-часкыйа, сири таптайар сүмэбэ баппат буолара баар суол дииллэр.

Көтөртөн аныр, тынырахтаах көтөр этэ бобулар – оҕото аныр курдук санара олоруо, тийһинэн, тынырабынан түһэ сылдыа диэн. Балыктан сордону сиэтэбинэ сырааннаах буолар дэнэрэ. Сүөһү хоолдьугун этиттэн сиэтэбинэ – хоолдьук курдук сирэйдээх оҕо төрүү диэн буолара. Төбө этиттэн муруну – муннун уута сүүрэ сылдыа, харабы, харах дьуккэтин, харах сыатын – хараба ыалдыа, ыраабы көрбөт буолуо диэн харыстыыр эбиттэр. Наукаҕа дакаастаммытынан эти сиэһин – сиэмэх кыыл майгыта-сигилитэ адреналин диэн үөскүүр, оҕо кыһырымтабай, күүркэх майгылаах буолар. Ийэ үүт абы аһахтаах, алта ыйын кэннэ балыгынан аһахтаах, оҕо унуоҕар туһалаах.

Ийэ кыһырыа суохтаах. Оҕо ийэтин иһэ – бастакы биһигэ. Аҕа ону өйдүөхтээх, онно сөптөөхтүк сыһыаннаһахтаах.

Ийэ оҕону баҕаран оҕолонуохтаах.

Тилэбиттэн сыллаама

Оџо биир сылламмат миэстэлээх дииллэр. Ол миэстэтэ тилэџэ буолар.

Былыргылар киһи тилэџин аһаџас миэстэ диэн өйдүүллэр. Бу миэстэнэн киһи сиртэн ситимнэнэр. Дьэ, ол иһин оџону тилэбиттэн сыллаатахха, оџо сиртэн ситимин мэхэйдиир, сэниэтин эһэр курдук саныылар.

Онон оџону таптыырга тилэбиттэн сылламмат.

Атахха сытыарыма

Кыра оџону илдэ сытар буоллахха, атахха сытыарар бобулар. Саха өйдүүрүнэн, киһи атах өттүгэр эрэйэ-муна сытар. Онон кыра оџону атахха сытыарар оџоџо эрэйи-муну сыһыарыы курдук өйдөнөр.

Оџо туьунан

Оџону саха “дьүһүн кубулуйуум”, - диэн ааттыыр. Мин аны “оџо буолан олоџум салџанар”, - диэн өйдүүр. Ол иһин оџону оџону бэйэтинээџэр ордук харыстыыр. Былыргылар киһи оџо туһугар олорор диэн этэллэр.

Ымыыта

Оџону харыстыыр анал мал баар буолар. Ону оџо ымыыта диэн ааттыылар. Биһик тас өттүгэр уот диэки уол буоллаџына быһыччаны, кыыс буоллаџына кыптыыйы ыйыылар. Оџо тэллэџин анныгар дөлүһүөн эбэтэр долохуна хатыытын уураллар.

Кут бэлиэтэ

Оџо сонугар кут бэлиэтэ диэни тигэллэр. Бу бэлиэ алтан буолар, төгүрүк моһуоннаах, үс төгүрүк хайабаастаах. Ол хайаџаһа үс куту көрдөрөр.

Кут бэлиэтин ортотугар хахай ойуутун онороллор. Бэлиэни оџо түөһүгэр тигэллэр.

Кут бэлиэтэ оџо 7 сааһыгар диэри сылдыар.

Оџоџо

Мин барыны бары түргэнник ылынабын.

Мин санаабытым туолар.

Мин сананы билэрбин сөбүлүүбүн.

Мин киһи ытыктыыр киһитэбин.

Мин бэйэбин таптыбын, хайдах баарбынан ылынабын.

Мин дьоммун, тулалыыр эйгэбин бэйэбин курдук таптыбын, сыаналыбын

Мин үөрэнэрбин сөбүлүүбүн.

Мин дьоҕурдаахпын, мин дьоҕурбун дьон сэнээрэр.

Кыһалбата суох олох суох. Мин кыһалтаны быһаарар кыахтаахпын билэбин.

Киһи барыта куттал диэни билэр. Мин хормун санаабын иитэбин.

Мин эрэллээх доҕоттордоохпун.

Мин оҕолору кытта улгумнук бодоруһабын.

Мин чэгиэммин-чэбдикпин, тургэнник улаатабын.

Мин айар куттаахпын.

Миигин тулалыыр дьонум, эйгэм таптыыр.

Туһаныллыбыт литература

1. Афансьев Л.А. – Тэрис “һоп - паа”
2. Багдарыын Сүлбэ “Аатта тал”, Дьркуускай: Бичик, 2011. – 96с.
3. Егорова А.А., М.П. Захарова. – Якутск: Бичик, 2002. – 168с.
4. Е.П. Чехордуна “Олонхо тыла - өһө”, - Дьокуускай: Бичик, 1999. – 96с.
5. Попова Г.С. – Санаайа , “Киьитийии сьээнэ”, Дьокуускай: Бичик, 2006 – 192с.

